

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BAĞIMLILIK VE BÜYÜME

Doç. Dr. Mehmet DUMAN*

GİRİŞ

Ulusal ekonomi, devletin teşvik edici, düzenleyici ve koruyucu vesayeti altında ulusal sınırlar içerisinde yerleşik faktör sahiplerinin katma değer yaratma faaliyetlerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Burada ulusal devletin iktisat politikalarının temel hedefi yurtiçi katma değeri maksimize edecek bir ulusal üretim hacmine ulaşmaktır. Uluslararası ekonomi ise, ulusal ekonomiler ve onları çevreleyen ulusal devletlerin hiyerarşik bir dizgesinden oluşan bir ekonomik alandır. Daha açık bir ifadeyle uluslararası ekonomiyi ulusal ekonomilerin bir kesişimi olarak kavramsallaştırmak mümkündür (Sanin, 1994: 99-102).). Ulus devletlerin dünya siyasal ve ekonomik işbölümündeki paylarının nispi büyüklüğü, onlara ulusal ekonomilerini özerk politikalarla yönetme yeteneğini ve fırsatını sunmaktadır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin düzenli bir biçimde sürmesi, dünya genelinde bu ilişkilerin işleyişini düzenleyen ve gözetleyen hegemonik bir merkezin varlığını gerektirmektedir. Bunu I. ve II. Dünya savaşı sonrasında, sırasıyla, İngiltere ve ABD'nin hegemonyasında oluşturulan tek merkezli uluslararası ekonomik düzende açıkça görmekteyiz. Bu düzenin sürmesinin İngiltere ve ABD ekonomilerinin muazzam üretim kapasitelerini sürdürmelerine ve bu kapasiteyi siyasal güce dönüştürebilme potansiyellerine bağlı olduğu görülmektedir.

Böylesi bir uluslararası ekonomik yapıdan küresel bir ekonomik yapıya geçiş, uluslararası sistemin bir bütün olarak ulusal devlet ve ulusal ekonomi temelinden bağımsızlaştığını gösteren değişkenler ve kategorilerin ayırt edilmesine bağlıdır (Hirst ve Thomson'dan aktaran Sanin, 1994: 100). Ulusal ekonomiler arası bağımlılık arttıkça, uluslararası ekonomi özerkleşerek küresel ekonomiye dönüşmektedir. Bunun sonucu olarak yurtiçi ve yurtdışı ayırımı önemini kaybederek, özel kesim ve ulusal devlet, geleneksel faaliyet ve hükümranlık alanlarında dahi uluslararası koşulları dikkate almak zorunda kalmaktadır.

Uluslararası ekonomiden küresel ekonomiye geçişin muhtemel bir sonucu, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) ulus-ötesi şirketlere (UÖŞ) dönüşmeye başlamasıdır. Ulus-ötesi şirketler, ulusal bir kimlik taşımayan ve/veya bu kimliği ikinci plana itmiş, yüksek getiri ve/veya düşük riskin bulunduğu alanlarda üretim yapan, üretimini gerektiğinde başka alanlara taşıyan uluslararasılaşmış bir bürokratik yapıya (polisentrik) sahip organizasyonlardır. Dünya ölçeğinde tüketici tercihlerinin muhatabı olan bu şirketlerin üretim ve yatırım kararlarıyla gerçekleştirdikleri "rasyonel kaynak dağılımı" ulusal devletlerin makro ekonomi ve sanayileşme politikalarının da sınırlarını belirlemektedir (Sanin, 1994: 101).

* Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi.

Ancak burada ÇUŞ'lerin sermaye bileşimleri ve yönetim tarzları bakımından beklenildiği ölçüde çok-uluslu olmadıklarını belirtmek gerekir. Çok-ulusluluk aşamasını aşarak ulus-ötesi bir nitelik kazanan, yani hiçbir ulusal devlete bağlılığı olmayan şirketlere henüz rastlamak manidardır (Oyan, 1997: 16).

Küreselleşme kavramına gelince, bu kavram uluslar arasındaki sınırların öneminin azaldığını ve dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkilerin büyük ölçüde yoğun ve hızlı bir biçimde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Haberleşme, ulaştırma ve medya teknolojilerindeki gelişmelerin sağladığı imkanlar sayesinde, insanlar daha hızlı ve daha kolay iletişim kurabilmektedirler. Bu olay insanların kültürel, ekonomik ve siyasal hayatlarında önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Bu çerçevede küreselleşme; kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal boyutları olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme ulus-üstü yönetim biçimlerini gündeme getirmekte, bu süreçte ulusal devletlerin klasik biçimdeki egemenlik hak ve yetkileri önemli ölçüde aşmakta, daha önce ulusal hukuka ait olan ve ulusal devletlerin yetki ve egemenliğine bırakılmış konular, örneğin insan hak ve hürriyetleri gibi, artık ulus ötesi müdahalelere konu olmaktadır.

Küreselleşme asıl gelişimini ekonomi, ticaret ve finans alanlarında göstermiştir. Üretimin küreselleşmesi yanında, finansal alanda küresel ilişkilerin ortaya çıkışı ve gelişmesi bir kısım iktisatçılara göre kapitalizmin farklı bir aşamasını oluşturmakta (finansal kapitalizm) olup, finansal sermayenin uluslararası alanlarda herhangi bir engelle karşılaşmaksızın dolaşabilmesini mümkün kılmıştır. 1990'lerden sonra pek çok AGÜ bu sürece katılmıştır, Türkiye de 1989'da TL'yi konvertibil hale getirerek bu süreçte yerini almıştır.

Bugün gelinen aşamada, dünyadaki tüm finansal işlemlerin yıllık değerinin, reel ekonomik faaliyetlerin değerinin 12 ile 15 katı olup, dünya ihracatının da 60 ile 70 katı dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Dünya ekonomisinin giderek artan bir şekilde finansallaşması, kapitalizmin önceki biçimleriyle önemli bir farklılık göstermektedir. Burada finans, reel ekonominin gerekli tamamlayıcısı olmaktan çıkarak, kendisi yönetici bir güç haline gelerek, ulusal ekonomileri tahakküm altına almaktadır (Vilas, 1997: 58). Oysa gerçekte finansal sistemin önemi, reel ekonominin gelişmesine sağladığı katkıyla orantılıdır. Bunun dışında finansal ekonomi insan refahını arttırmaya dönük bir üretim meydana getirmemekte sadece reel ekonominin gelişmesine katkıda bulunarak refah artışına dolaylı katkı sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında finansal ekonomi, alt yapının alt yapısı olarak işlev görmekte ve reel ekonomiye hayat vermektedir (Paya, 1998: 133-134).

Finansal hareketlere serbesti tanınması bağlamında küreselleşme konusunda iktisatçılar iki farklı yaklaşımı benimsemektedirler: Birinci yaklaşım finansal hareketlerin serbest olması durumunda reel ekonomiye katkıların çok daha büyük olacağını savunmakta, söz konusu iktisatçılar tarafından küreselleşme, finansal serbestleşmenin ötesinde türdeşleştirici, sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmeyi sağlayıcı, evrensel ilerleme ve refahı, buna bağlı olarak da demokrasiyi yaygınlaştıran, ulusal devleti zayıflatan bir süreç olarak algılanmaktadır. Sermayenin önündeki engellerden kurtulduğunda, marjinal verimliliği ve etkinliği daha yüksek olan yerlere hareket edeceği ve bu sayede dünya refahının artacağı varsayımından hareket eden bu görüş Kenichi Ohmae'de saf biçimine ulaşmaktadır. Ohmae'ye göre, artık ulusal ekonomiyi temel alan Keynes'çi yaklaşıma mahkum değildir. Çünkü sınırsız bir dünyada bir ülkedeki talep artışı, bir başka ülkedeki arzı artırabilmektedir. Arzdaki bu artış yurtiçinden sağlansa bile, bunun istihdam üzerindeki etkisi, bilgisayarların ve robotların mümkün kıldığı büyük verimlilik artışı şartlarında, çok küçük

kalabilmektedir. Ayrıca, faiz oranlarının düşürülmesi, iç arzı artırması bir yana, arzı destekleyen sermayenin kolayca dışarıya kaçmasına yol açabilmektedir. Buna karşılık faiz oranlarının yükseltilmesi tüketime bağlı talebi düşürmek yerine, enflasyonun yeniden canlanmasını gelecekte malların fiyatlarını daha da artıracığı yolunda korku yaratarak, en azından kısa vadede talebin canlanmasına yol açabilir. Bu nedenle ulusal devletler ekonomi politikası sorunlarında, ekonomik faaliyetleri örgütlemeye başarısızlığa mahkumdur. Çünkü ulusal devletler, sanayi çağının çok erken dönemlerinde ortaya çıkmışlar ve küreselleşmiş bir ekonomide etkili rol oynamak için gerekli ne iradeye, ne de yeteneğe ve araçlara sahiptirler (Ohmae, 1996: 60).

Diğer ucta ise finansal hareketlerin denetim altında tutulmasını savunan müdahaleci görüş bulunmaktadır. Bu görüşe sahip iktisatçılar finansal hareketlerin serbestleşmesi durumunda, finansal sistemin reel ekonomiden kopuk bir gelişme göstereceğini, bu çerçevede reel ekonomiye yönelebilecek kaynakları kendi içinde tutabileceğini ve böylece reel ekonominin gelişmesini engelleyebileceğini savunmakta ve bu görüşlerini ampirik kanıtlarla desteklemektedirler (Paya, 1998: 134).

Literatürde yukarıda ele alınan her iki görüş de eşit ağırlığa sahip olmasına karşılık uygulamada finansal hareketlerin serbestleşmesi görüşü ağırlığını hissettirmekte olup, küreselleşme, geniş bir kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal faktörler bileşkesine bağlı olarak, kimi koşullarda daha çok sosyal refah, teknik ilerleme ve ekonomik gelişme fırsatı sunarken, kimi koşullarda da tümüyle tersi sonuçlar yaratan bir süreç olarak işlemektedir. Bu biçimiyle küreselleşme, farklı düzey ve boyutlardaki bir eşitsiz büyüme sürecidir (Vilas, 1997: 55). Burada önemli olan küreselleşmenin genelde AGÜ'lerin özelde Türkiye'nin dünya ekonomisinde işbölümündeki konumunu nasıl etkilediği/etkileyeceğidir. Görülen o ki, üretimin uluslararasılaşması dünya üretiminin AGÜ'lere yayılması sonucunu getirirken, dünya gelirinde benzer eğilim aynı ağırlıkta gerçekleşmemektedir.

Bu çalışmada küreselleşme bağlamında ulusal devletlerin bağımsız iktisat politikaları uygulama yetenekleri sorgulanarak Türkiye ekonomisinin gelişme stratejileri ve bağımlılık ilişkilerini, uygulama yönünden ele almak amaçlanmıştır. Bu çerçevede kalkınma açısından özel bir önem taşıyan bilimsel ve teknolojik gelişme ve bağımlılık ilişkileri, ardından da Türkiye ekonomisinde büyüme ve bunalım dönemleri irdelenmiştir.

KÜRESELLEŞME SÜRECİNE UYUM: YAPISAL DEĞİŞMEDEN YAPISAL UYUMU

Yapısal değişme, az gelişmiş bir ekonomik yapının üretim, istihdam ve dış ticaret açısından gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarına benzer bir gelişme göstermesine denmektedir. Bu bakımdan yapısal değişme, sanayileşme ve/veya iktisadi gelişme ile eş anlamlı kullanılmakta olup, tarımın GSMH içindeki nispi payının sanayi ve hizmetler sektörü lehine azalması, sanayi sektörlerinin içinde de tüketim malları sanayisinin nispi payının ara ve yatırım malları sektörleri lehine azalması sonucunu doğurmaktadır. Yapısal değişimin ihracata aksetmesi, ihracatta sanayi ürünlerinin nispi payının artması biçiminde gerçekleşir. Bu gelişme ihracatın ürünler ve piyasalar bakımından da çeşitlenmesini gerektirmektedir. İstihdam konusuna gelince, burada da üretim sektörlerinde olduğu gibi, tarım sektörünün istihdam içindeki nispi payının sanayi ve hizmetler sektörlerinin lehine değişmesi biçimini alır. Gelişmiş ülkelerde tarımda istihdam %10'un altında olup, bu oran İngiltere, Kanada ve ABD'de %5 civarındadır. Türkiye'de ise tarımda istihdam

oranı 1970'te %68.2'den 1995'te %40.5'e gerilemiş olmasına rağmen, gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksek düzeydedir ve bu bakımdan Türkiye tipik bir az gelişmiş ülke özelliği sergilemektedir.

Gerçekten de, sanayileşme kalkınmanın en önemli itici gücüdür. Nitekim AGÜ'lerde sanayileşme ve kalkınma özdeş kavramlar olarak görülmektedir. Sanayileşme yalnızca ekonomik değil, sosyo-kültürel ve siyasal değer yargılarını değiştirip geliştirerek sosyal gelişmeyi de güvence altına alan bir özelliğe sahiptir. Kalkınma çabasına giren ülkeler, bu işin başarılabilmesi için tüm dikkatlerini sanayileşme amacı üzerinde yoğunlaştırmaktadırlar. Sanayileşmenin ilerlemesiyle iş gücünün verimlilik seviyesi artacak ve buna bağlı olarak kişi başına düşen gelir artacak, yani toplumun yaşama düzeyi yükselmiş olacaktır.

Sanayileşme ile kalkınma arasında paralellik kurulmasının temelinde sanayi sektörünün nispi verimliliğinin yüksek olduğu ve ticaret hadlerinin sanayi ürünleri lehine geliştiği düşüncesi yatmaktadır. Sanayi sektörü içinde ise, hafif sanayilerden ağır sanayilere doğru bir tercih söz konusudur. Çünkü ağır sanayilerin ileri ve geri sektör bağlantılarının yüksek olduğu, yani daha çok hammadde kullanmakta ve diğer sektörlerle daha çok girdi sağlamakta oldukları bilinmektedir. Dünyadaki bütün hızlı değişimlere rağmen, gelişmenin sanayi mallarındaki rekabet gücüne bağlılığı fikri değişmemiş ve giderek artan rekabetin yarattığı küreselleşme ve bölgesel entegrasyon süreçleri içinde sanayileşme stratejileri ve öncelikleri daha da önem kazanmıştır.

Türkiye'nin de planlı kalkınma döneminde uyguladığı İthal ikameci stratejiden ithalatı ikame ederek döviz tasarrufu sağlamak, bu sayede ödemeler dengesi açıklarını kapatmak ve makro-ekonomik dengeleri sağlamak amaçlanmıştı. Ancak uygulama göstermiştir ki, bu stratejinin sürdürülmesi temel malların ihracından ve dış borçlanmadan sağlanan dövize bağımlı olup, üretimin her aşamasında yüksek düzeyde ithal girdi gerektirmekte ve ödemeler dengesi açıklarını kronik hale getirmektedir. Başlangıçta dünya konjonktürünün uygun olmasının da etkisiyle dış borçlarla finanse edilen ithalat, borçlanmanın sınırlarına yaklaşıldığında artık sürdürülemez hale gelmiş, ithal teknolojiyle iç piyasa (talep) yapısına uygun olmayan teknolojiler kullanılarak oluşturulan kapasiteler büyük ölçüde atıl kalmıştır. Bu strateji, kendisinden çözmesi beklenen finansal ve teknolojik sorunları daha da ağırlaştırmış, finansal ve teknolojik bağımlılığı derinleştirerek dışa bağımlılık düzeyini artırmıştır. Bu durum ithal-ikameci sanayileşme stratejisinin tıkanması sonucunu doğurmuş ve uluslararası konjonktürün de etkisiyle, Türkiye 1980 yılından itibaren İMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların önerdiği dışa açık stratejiyi benimsemiş ve uygulamaya başlamıştır. Böylece uluslararası ekonomiye yapısal uyum programı çerçevesinde devletin ekonomideki ağırlığının hızla azaltılması ve etkili sanayileşme politikası araçlarının dış konjonktürden bağımsız olarak artık kullanılamaz hale gelmesi sonucu doğmuştur. 1980 sonrasında hazırlanan plan ve programlarda sanayileşme, ihracata dayalı kalkınmanın bir parçası olarak ele alınmış, planlı, programlı ve büyük ölçüde kamu iktisadi kuruluşlarına dayanan sanayileşmeden vazgeçilmiştir. Bu bağlamda uygulanan gelişme politikaları, istikrar ve yapısal uyumu ön plana çıkarmış ve sanayileşme stratejileri uluslararası ekonomik düzene uyum nedeniyle ikinci plana itilmek zorunda kalmıştır.

Yapısal uyum kavramı esas itibarıyla Keynesçi paradigmadan Neo-liberal paradigmaya geçişi ifade etmektedir. Yapısal uyum 1980'lerde az gelişmiş ülkelerin liberal finans ve dış ticaret politikası uygulamaları, fiyat kontrolleri ve ekonomiye diğer müdahalelerin kaldırılması, özelleştirme ve ekonomide kamu kesiminin payının azaltılması anlamında

kullanılmıştır (Uygur, 1996). Bu bakımdan yapısal uyumun, sanayileşme anlamına gelen yapısal değişme politikalarından, uluslararası piyasalara mevcut karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde intibak için vazgeçme anlamına geldiğini ileri süren iktisatçılar vardır. Nitekim bir çok azgelişmiş ülke gibi Türkiye de 1980 yılından itibaren tercihini ihracata dayalı sanayileşme politikaları lehine kullanmış ve bu politikalar sayesinde iç fiyatların uluslararası fiyatlar düzeyine inmesini ve ihracata yönelik sektörlerde uluslararası bir rekabet gücü kazanmayı amaçlamıştır. Bu sayede iktisadi büyümenin ihracat sektörlerinde ortaya çıkması, ihracatın iktisadi gelişmede ve sanayileşmede itici gücü oluşturması, istihdamın ve yatırımların aynı şekilde ihracat sektörlerinde yoğunlaşması beklenmekteydi. Sanayi malları ihracatında karşılaştırmalı üstünlük elde edilmesi kapasite kullanımının artmasına ve ölçek ekonomilerinden yararlanılmasına neden olacağı, uluslararası piyasalardaki rekabet tarafından teşvik edilen teknolojik değişmelere bağlı olarak, ihracatın sanayi sektöründe ithal ikamesinden daha çok çıktı sağlayacağı beklenmektedir. Bu etki kaynakların tam olarak kullanılmadığı ülkelerde daha da büyük olacaktır.

Ancak Dünya Bankası'nın yaptırdığı bir araştırmada, yapısal uyum politikalarını üst-orta gelirli sanayi ürünleri ihracatçısı ülkelerin kendi avantajlarına döndürebildikleri, söz konusu programı uygulayan diğer AGÜ'lerin büyük bölümünde yatırımların düştüğü, bütçe açıklarının arttığı, büyümenin yavaşlaması nedeniyle dış açıkların azalmasına karşılık, ihracatın dış borç ödemelerine giden kısmının arttığı ifade edilmektedir (World Bank, 1988; Aktaran Arın, 1995: 553). Gerçekten de, on beş yılı aşkın bir süredir uygulanmakta olan yapısal uyum politikalarının sonuçları bugün net olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Yapılan uluslararası karşılaştırmalar bu politikaların ihracatı artırmada önemli bir başarı ile sonuçlandığı, ancak ihracattaki bu artışın yatırımları beklenildiği ölçüde sürüklediği sonucunu ortaya çıkarmıştır

Yapısal uyum politikalarının en önemli uygulama araçlarından biri olan devalüasyonun yatırım mallarının nispi fiyatlarını hızla artırarak yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunduğu saptanmıştır. Kısa vadeli sermaye akımlarının azgelişmiş ülkelere hızla yöneldiği 1990'lı yıllarda yaşanan yatırım artışlarının ise, temelde sıcak para girişinin neden olduğu talep artışının ticarete konu olmayan sektörlerin yatırımlarını artırmasından kaynaklanmaktadır (Yentürk, 1996: 33). Bunun nedenini Türkiye'de uygulanan teşvik sisteminde aramak gerekir. Türkiye'de teşvikler üreticiden ziyade dış ticaret firmalarına yöneltilmiş ve karlılığın, G. Kore'de yapıldığı gibi, ihracatçı-imalatçı firmalarda yoğunlaşarak yatırımlara dönüştürülmesi sağlanamamıştır. Bu durumda yüksek mobiliteye sahip sermaye, nispi karlılığı yüksek olan ticarete konu olmayan sektörlerde yatırımlara yönelmiştir. Çünkü, Türkiye'de 1980 sonrası uygulanan teşvik sistemi, ihracata yönelik sektörlerde yatırım maliyetlerini düşürücü teşviklerden ziyade, ürün fiyatlarını uluslararası fiyatlara indirmeye yönelik sübvansiyonlar ve işçi ücretlerinin reel olarak düşürülmesi gibi teşvikleri ön plana çıkarmıştır (Yentürk, 1996: 36). İhraç mallarının maliyetinde önemli bir öge olan düşük ücret politikasının sürdürülemez hale gelmesi, bu politikanın değiştirilmesini gerektirmiş ve reel ücretler 1989 yılından itibaren yükselmeye başlamıştır. 1993 yılına kadar sürdürülen bu politika ise 1994 kriziyle değişmiş ve yeniden düşük ücret politikalarına dönmüştür. Türkiye'de reel ücretlerin düşmesi yatırımları teşvik etmemiş, ücretlerle birlikte yatırımlarda da düşme eğilimi görülmüştür. Yatırımlardaki bu eğilim karlara yansımamış, karlılık artışını sürdürmüştü fakat artan karlar yatırımlara dönüşmemiştir (yatırımsız karlar).

Türkiye’de ve diğer AGÜ’lerde 1980 yılında uygulanmaya başlayan istikrar politikaları, dünya ile ekonomik ve mali alanlarda bütünleşmeye yöneliktir. Ekonomik bütünleşme, döviz kurunun, mali bütünleşme ise, faiz politikalarının uluslararası gelişmeler çerçevesinde belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede, önce ithalat rejimi, daha sonra da sermaye hareketleri ve kambiyo rejimi serbestleştirilmiş, ulusal para devalüe edilerek uluslararası piyasalarda dalgalanmaya bırakılmış ve son olarak da faiz ve kredi tahsisleri üzerindeki kontroller kaldırılarak finans piyasaları serbestleştirilmiş ve döviz darboğazı dış dünyayla entegre olarak açılmaya çalışılmıştır.

İthal ikameci stratejinin temel amacı ekonominin ithalata bağımlılığını azaltarak kendi kendini sürdürebilen otarşik bir ekonomik yapı yaratmaktır. Dışa açılma stratejisi ile bu amaçtan vazgeçilmiş, bunun yerine uluslararası rekabet gücüne sahip bir sanayi yapısına ulaşmak hedeflenmiştir. Bu çerçevede ekonominin, dinamik karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ürünlerin üretilmesi ve ihrac edilmesine yönelik olarak yeniden yapılanmasına hız verilmiştir. Çünkü ihracata yönelik kalkınmanın temel ögesi, sanayileşme ve büyüme için gerekli dürtülerin iç talepten ziyade dış talep tarafından, yani mal ve hizmet ihracatından geldiği bir iktisadi yapıdır. İhracata dönük büyüyen ülkelerin başarısının kaynağı, yatırımlar yoluyla artan üretimi ihracata döndürürken, büyüme sürecinde ekonominin yapısını ve dolayısıyla da ihracatın yapısını dış piyasalardaki gelişmelere ayak uydurarak değiştirebilmelerinde yatmaktadır. Bundan dolayı ihracat yoğun bir şekilde doğrudan ve dolaylı teşviklerle desteklenmiştir. O kadar ki, Türkiye’de ihracata verilen doğrudan teşviklerin tüm ihracat gelirlerine oranı 1981-1987 döneminde ortalama %25 civarında gerçekleşmiş olup, bu oran bütçe gelirlerinin %22’sine tekabül etmekte ve toplam kurumlara vergisinin bütçeye yaptığı katkıdan daha fazla bir miktarı oluşturmaktadır (Uygur, 1993, Togan 1993; Aktaran: Köse-Yeldan, 1998: 50). Bu sayede Türkiye ekonomisinde bir taraftan ihracat patlaması yaşanırken, diğer taraftan da ihracatın ürün ve piyasa yapısı değişmiştir.

Türkiye’nin ihracattaki bu başarısını “Sabit Piyasa Payı” yöntemiyle analiz eden bir çalışmada (Duman, 1997), 1980’lerden hemen sonra ihracat artışında rekabet gücünün etkisinin yüksek olduğu, 1990’lardan sonra ise ihracat artışında rekabet gücü etkisinin düştüğü ortaya konmuştur. 1980’lerde uygulamaya konan döviz kuru ve kapsamlı teşvik programı ile reel ücretlerdeki düşüşün etkisiyle ihracat rekabet gücünün arttığı ancak doğrudan mali teşviklere ve devlet yardımlarına karşı uluslararası piyasalarda karşılaşılan tepki ve düzenlemeler üzerine teşvik sisteminde tashihler yapılması sonucunda ihracat rekabet gücünün olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Bugün gelinen aşamada görülen o ki, Türkiye ekonomisinde ihracat gelirlerinin %87’si sanayi malları ihracatından oluşmaktadır. Sanayi ürünleri içinde imalat sanayinin payı ise %78 olup, bunun içinde tüketim malları sanayi büyük ağırlık taşımakta ve doküman-hazır giyim (%40), demir-çelik ürünleri (%14) ve gıda sanayi ürünlerinde (%10) yoğunlaşmış bulunmaktadır. İhracattaki bu gelişme, ihracatın, ürün yapısındaki çeşitlenmelere rağmen az sayıdaki geleneksel sanayi dalında yoğunlaştığını göstermektedir.

İhracatın ithalata bağımlılığına gelince, Yentürk’ün 1979 ve 1985 girdi-çıkı tablolarını kullanarak yaptığı hesaplamaya göre, Türkiye ekonomisinde İhracatın ara malları ithalatına bağımlılığı 1979’dan 1985’e %67’den %75’e yükselmiştir. Bu durum, ihracat artışının ara malı ithalat artışını uyardığını göstermektedir. Yatırım mallarına bağımlılığın sürmesi yanında, ihracat artışının aynı yıllarda neden olduğu yatırım malı ithalat gerçeği %10’dan %6’ya gerilemiştir. Yani ihracat artışı yatırım malı ithalini uyarmamıştır.

Türkiye ekonomisinin ihracatında en büyük payı olan, ve ihracatın yaklaşık %75'ini gerçekleştiren dokuma-giyim, tarım, demir-çelik, gıda ve deri-ayakkabı sektörlerinin ihracatlarının ithalata bağımlılığı, aynı dönemde artış göstererek toplam ithalat içindeki payları %17'den %25'e çıkmıştır (Yentürk, 1993: 113-114). 1990 girdi-çıkıtı tablosuna başvurmadığımız halde, imalat sanayi alt sektörlerinin ihracat ve ithalatına bakıldığında durumun pek fazla değişmediği görülecektir.

Ihracatın ithalata bağımlılığının oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmesi bir bakıma olumlu karşılanabilir. Ancak 1989 yılına kadar yatırım malları ithalatının yeterince uyarılmamış olması, teknolojik gelişmelerin ülkeye hızla ve yoğun biçimde girmesinin sağlanmadığını göstermektedir. Gerçi 1989'dan itibaren bu durumun değiştiği ve yatırım malları ithalatında önemli artışların olduğu ve toplam ithalat içinde ortalama %30'lar civarında gerçekleştiği görülmektedir. Oysa G. Kore'ye bakıldığında, teknolojik gelişme ve yatırım mallarının ülke içinde üretiminin teşvik edilmesi sonucu, yatırımlarda ithalata bağımlılığın azaldığı ve yatırım maliyetlerinin düştüğü görülecektir (Yentürk, 1993: 133).

Bir başka açıdan yapılan incelemede, Türkiye ekonomisinde ihracatın, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflamasına (SITC) göre; tekstil ve demir-çelik ürünleri alt-sektörlerinin yer aldığı SITC 6 (Temel Sınai Ürünler) sektörü ile hazır-giyim alt-sektörünün yer aldığı SITC 8 (Çeşitli Sınai Ürünler) sektörlerinde yoğunlaşmış olduğu ve endüstriler arası ticaret özelliği gösterdiği belirlenmiştir. SITC'ye göre 3 haneli sınıflandırmada endüstri-içi ticaretin önemli olduğu (%20 civarında) görülmesine karşılık sektör seviyesini SITC'ye göre 5 haneye çıkardığımızda bu önemini kaybettiği (%13 civarında) görülmektedir (Duman, 1996: 15). Burada, ihracatın ithalata bağımlılık katsayısının yüksek olmasına karşılık endüstri-içi ticaretteki payın düşük olması Türkiye'nin nispi teknoloji-yoğun ara mallar ithal ettiği ve bu malları nispi emek-yoğun teknoloji kullanarak nihai mal haline dönüştürüp düşük bir katma değerle ihraç ettiği sonucu çıkmaktadır. Bu da Türkiye'nin ulaştığı gelişme seviyesinde, uluslararası işbölümünde nispi emek-yoğun ürünlerle yer aldığı ve ticaretinin büyük kısmını geleneksel endüstriler arası ticaret biçiminde gerçekleştirdiği söylenebilir.

Özetle, 1980 sonrası izlenen politikalar sonucu, ülkede reel tasarrufların artmadığı, sabit sermaye yatırımlarının GSYİH oranı, dış açıkların büyük boyutlara ulaştığı yıllar dışında, yükselmediği, yatırımların sektörel dağılımında da imalat sanayi, tarım, enerji ve madenciliğin payının azaldığı, yatırımların konut, haberleşme ve ulaştırma gibi hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı, bunun sonucunda ülke ekonomisinin üretim kapasitesindeki artışlar sınırlı bir düzeyde kalırken, uzun ömürlü, sermaye yoğunluğu yüksek sınai yatırımların yeterince yapılamadığı, ekonominin uyum ve değişim gücünün esneklik kazanmadığı görülmektedir (Akgüç, 1995: 626). Bunun nedeni, 1980 sonrası yapısal uyum politikaları çerçevesinde hızlı ve kapsamlı bir özelleştirme programıyla kamu sektörü sanayi yatırımlarının hızla düşürülmesine karşılık, özel sektör yerli ve yabancı sanayi yatırımlarının yeterince hızlı artmaması, sanayi sektörü içinde nispi ileri teknolojilere ihtiyaç duyan ara ve yatırım mallarına doğru yapısal değişimin duraksaması ve buna bağlı olarak sanayi ürün ihracat yapısının da durağan bir görünüm içine girmesidir. Sanayi üretimi ve ihracatının yapısal değişiminde gözlenen bu duraksama yeni teknolojilerin ülke içinde yaygınlaşmasını talep açısından kısıtlamaktadır (Şenses, 1995: 713).

Bütün bu gelişmeler neo-liberal politikalara olan güveni aşındırmış ve uluslar arası ekonomi çevrelerinde ekonomide devletin yeniden keşfedilmesine yol açmıştır. Zaten

yapısal uyum programları hayata geçirilirken, Neo-liberal yaklaşım 3 noktada çığnemiştir:

1. Tarımda yüksek düzeyde korumacılık sürdürölmektedir: Bu durum AGÜ'lerin tarımsal ürünlerde uluslar arası rekabet gücünü azaltmaktadır. GATT'ın Uruguay görüşmelerinde gelişmiş ölkelerin tarımda korumacılıktan tavize yanaşmamaları görüşmelerin uzamasına yol açmış ve 1986 yılında başlayan görüşmelerin 1994 yılında sona ermesine neden olmuştur. GATT'ın tarım koduna rağmen korumacılığın uzunca bir süre daha devam edeceği görölmektedir.

2. Sanayi malları konusunda yeni korumacılık tedbirleri yoğun bir biçimde uygulanmaktadır: Gelişmiş ölkeler teknik standartlar, piyasa payı düzenleme anlaşmaları, sağlık ve çevre standartları gibi ayrıntılı düzenlemelerle AGÜ'lerden gelebilecek rekabete karşı sanayilerini koruma yoluna gitmektedirler.

3. Nitelikli olmayan işgücünün seyyaliyeti şiddetli bir biçimde engellenmektedir: Sermayenin, mal ve hizmetlerin uluslar arası mübadelesinin önündeki engeller kaldırılırken ve nitelikli işgücüne kapılar açılırken, niteliksiz (vasıfsız) işgücünün uluslar arası hareketi sıkı bir biçimde kontrol altında tutulmaktadır. Bu durum bir taraftan AGÜ'lerin istihdam problemlerini ağırlaştırırken, diğer taraftan da büyük çabalarla yetiştirdikleri nitelikli işgücünün (beyin göçü) kaybedilmesine yol açmaktadır.

Ayrıca devleti ekonomik alanın dışında tutmayı öneren ve ideal devletin iktisadi faaliyetlerini minimal düzeye indirmiş (Minimal Devlet) devlet olduğunu ileri süren Neo-liberal tezin, Liberya ve Somali gibi devletin çöktüğü (Devletsizleşen) ortamlarda iktisadi faaliyetlerin de zayıflayacağı sonucunu görmezden geldiği görölmektedir. Dolayısıyla kalkınma, bireysel iktisadi faaliyetlerin teşvik edilmesini sağlayacak kurumsal ve yasal çerçeveyi oluşturacak etkin bir devletin varlığına ihtiyaç duymaktadır. 69 ölkenin yerel müteşebbisleri üzerinde yapılan bir araştırmada, bu ölkelerin önemli bir bölümünün kalkınma için ihtiyaç duyulan kurumsal temellerden yoksun olduğunu ortaya koymuştur. Bu ölkelerin maruz kaldığı yüksek suç ve şiddet seviyesi, istikrarsız bir hukuk sistemi ile bir araya geldiğinde, belirsizlikler ve işlem maliyetleri artmaktadır (Chhibber, 1997: 17-18). Hukuksuzluk, zayıf ve keyfi davranışlar içinde olan (Patronaj ilişkileri) devlet kurumları belirsizliği artırmakta ve sorunları derinleştirmektedir.

Gelişmiş ölkelerin liberal retoriğe rağmen uygulamada korumacılık eğilimlerini sürdürmeleri AGÜ'ler açısından büyük olumsuzluklara yol açarken kalkınmada devletin olumlu rolünün yeniden gündeme taşınmasına yol açmaktadır. Zaten ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulamada bazı güçlükler ve çelişkiler taşımaktadır. Şöyle ki, bir taraftan ihracata yönelik politikalar mal, faktör ve döviz piyasalarına hükümet müdahalelerinin kaldırılıp ekonomide serbest fiyat mekanizmasının geçerli kılınmasını gerektirirken diğer taraftan başarılı bir ihracat politikası ancak hükümet desteği ile gerçekleştirilebilmektedir. İhracatın artırılması için hükümet, ihracatçıların eğitilmesi, ekonomide bir ihracat bilincinin oluşturulması, malların dış piyasalara tanıtılması, yabancı piyasalara çıkış konularında ihracatçılara destek sağlanması, vb. gibi konularda yardımcı olabilir. Ayrıca ihracatçıların uluslararası kalite, norm ve standartlarla ilgili olarak aydınlatılmaları da büyük önem taşımaktadır (Seyidoğlu, 1996: 573).

Bu durumda temel sorun, kendisinden talep edilenler ile yapabildikleri arasında giderek büyüyen bir uçurumun varlığı veri iken, devletin kalkınmanın güvenilir ve etkili bir unsuru haline nasıl dönüştürüleceğidir? Bu çerçevede, piyasa ile devlet faaliyetlerinin

uygun bir bileşimini ortaya koyarak, devlet ile piyasayı birbirini tamamlayan iki öge olarak uzlaştıran yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır (Chhibber, 1997: 17-18).

Bu gelişmeler Dünya Bankası ve diğer uluslar arası kalkınma kuruluşları çevrelerinde “ekonomide devletin yeniden keşfi”ni gündeme taşımış ve bu kuruluşları piyasa ile devleti uyumlaştıran stratejiler arayışına itmiştir. Bu çerçevede söz konusu kalkınma kuruluşlarında paradigma değişikliği olmuştur. Yeni paradigmanın temel öğeleri: Beşeri gelişme, girişimciler için iyileştirilmiş iktisadi ortam, ekonominin dış ticarete ve dış yatırıma açılması, makro ekonomik istikrarın sürekli hale getirilmesi. Bu öğeler, temel eğitim vasıtasıyla insana yatırım yapılması, tasarruf ve yatırım için piyasa temelli teşviklerin verilmesi, küresel ekonomi ile bütünleşme ve ticaret, yatırım, fikirler ve teknolojinin serbest dolaşımı, aşırı borçlanma ve aşırı parasal genişlemeden kaçınılması, bütçe dengesi, enflasyonun kontrolü, döviz kurunun aşırı değerlendirilmesinden kaçınılması, harcama önceliklerinin değişmesi, vergi reformu, mali sektörün ve KİT’lerin özelleştirilmesi, sübvansiyonların kaldırılması, devletin sunduğu hizmetlerin maliyetini karşılayacak şekilde fiyatlandırılması anlamına gelmektedir (World Bank. 1991: 6; Aktaran Arın, 1995: 549-550).

Dolayısıyla, piyasaya dost stratejide “piyasa” ve “rekabet” kavramları merkezi bir öneme sahip olmakla birlikte, devletin piyasada düzenleyici rolünün olduğu kabul edilmektedir. Devlet, yasal ve kurumsal alt yapıyı hazırlayarak, piyasanın pürüzsüz işlemesini sağlamak, damping ve tekel oluşumlarına izin vermeyerek haksız ve yıkıcı rekabeti ortadan kaldırmak durumundadır. Devletin görevleri burada bitmemekte, temel alt-yapı ve yoksullara temel hizmetlerin sunulmasını da üslenmesi gerekmektedir. Burada devlet piyasanın başarısız kaldığı/kalabileceği alanları doldurmakta, devlet ve piyasa birbirini tamamlayan iki öge durumuna gelmektedir.

Bu stratejide devlet müdahalesinin gerekli olduğu kabul edilmekle birlikte müdahale biçimlerinin piyasa mantığı ve kuralları çerçevesinde, piyasanın işleyişini bozmayacak tarzda olması gerekmektedir. O zaman piyasaya dost müdahale biçimleri neler olabilir?:

- Temel eğitim, alt-yapı, yoksulluğun azaltılması, çevre ve nüfus kontrolleri alanlarında olması,

- Müdahalenin sürekli olarak ulusal ve uluslararası piyasa disiplinine ve performansına göre değerlendirilmesi,

- Müdahalenin basit ve şeffaf olması, idari yetki yerine kurallara göre yapılması (World Bank. 1991: 6; Aktaran Arın, 1995: 549-550).

BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK GELİŞME VE BAĞIMLILIK

Pek çok kuramsal ve uygulamalı çalışma , teknolojik gelişmeyi verimlilik artışları ve büyümeyi açıklayan temel faktör olarak ön plana çıkarmaktadır. Günümüzde esnek üretim sistemleri çerçevesinde ortaya çıkan yazın bu bağlamda özellikle etkili olmuştur. Bu çerçevede ülkeler arasındaki büyüme hızı farklılıklarını bir ölçüde ülkelerin nispi teknoloji-yoğun üretim alanlarındaki uzmanlaşma dereceleriyle ilişkilendirmektedir (Şenses, 1995: 709).

Dolayısıyla hızlı bir sermaye birikimi sağlayabilmek için yüksek teknoloji ihtiva eden ürünler üretmek ve ihraç etmek gerekir. Böylece dış ticaret hadleri ülke lehine bir gelişme gösterecek, ihracat gelirleri ihracat hacminden daha hızlı artarak iktisadi büyüme hızlı ve sürekli bir şekilde gerçekleşebilecektir. Bu açıdan dünya ekonomisi incelendiğinde, ABD ve Japonya'nın dış ticaretinde ihracat hacmindeki artıştan daha fazla ihracat gelirlerindeki artışın gerçekleştiği görülecektir. Uluslararası işbölümünde Ricardo ve/veya Heckscher-Ohlin ürünleriyle yer alan ülkelerin artan dünya gelirleri içindeki nispi paylarının azalması kaçınılmazdır. Ancak bilim ve teknoloji yoğun "ürün devresi" ürünleri olarak adlandırılan farklılaşmış ürünleri üreten ülkelerin artan dünya gelirinden elde edecekleri nispi payları artacaktır.

Son yıllarda "bilim ve teknoloji yoğun sanayiler" denilen bir grup sanayi dalı gelişmeye başlamış olup bu sanayilerden bir kısmı örneğin iletişim, elektronik, genetik teknolojisi vs. daha önce mevcut olmayan sanayilerdir. Bir kısım geleneksel sanayi dallarında ise, bilim ve teknoloji yoğun olarak kullanılmaya başlamış ve bu sanayilerde gerek mekanizasyon gerekse otomasyon sayesinde büyük gelişmeler olmuştur. O kadar ki, bu sayede en geleneksel sektör olan tarım sektörünün bazı dalları bile örneğin tohum ıslahı vs. bilim ve teknoloji yoğun hale gelmiştir (Türkkan, 1992: 272).

Bilim ve teknolojiyi elde etmenin iki farklı yolu bulunmaktadır: Üretmek ve transfer etmek. Bugün bilim ve teknoloji başı başına bir meta haline gelmiş olup, dünyada giderek gelişen bir bilim ve teknoloji piyasası oluşmaktadır ve bu piyasada belirli bir bedel karşılığında satılmaktadır. Ancak bilim ve teknoloji piyasası oligopolist bir piyasa olup çok uluslu şirketlerin tekelindedir. Bu bakımdan, teknoloji transfer kanallarının az gelişmiş ülkelere tamamen açık olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Söz konusu ülkeler teknoloji seçimi ve transferi konusunda büyük güçlüklerle karşı karşıyadırlar. Bütünüyle ithal teknoloji kullanarak uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazanmak ve bu gücü sürdürmek çok zor görünmektedir. Çünkü teknoloji ihracı, teknolojiyi elinde tutan çok uluslu şirketlerin sıkı kayıtları altında yapılmakta, ürün seçimi ve uluslararası piyasalara girişte önemli kısıtlamalar yaşanmaktadır.

AGÜ'ler veri iktisadi gelişme ve piyasalaşma düzeylerine uygun olmayan teknolojileri ithal ederek, teknolojik bağımlılığı sürekli hale getirmektedir. Bu bağımlılık ilişkisi bir taraftan ekonominin dışa bağımlılığını artırıp iç bütünlüğünü bozmakta ve AGÜ'lerdeki bilimsel ve teknolojik gelişmenin yolunu tıkamakta, diğer taraftan da bu ülkeleri, sanayileşmiş ülkelerin bilimsel ve teknolojik harcamalarının faturasının bir bölümünü ödemek gibi bir açmaza sürüklemektedir. Buna ilaveten büyük fedakarlıklarla yetiştirdikleri bilim adamlarını, bilimsel ve teknolojik alt-yapı yetersizliği ve/veya siyasal mücadeleler (tasfiye hareketleri) sonucu ülke dışına kaçırarak (beyin göçü) sanayileşmiş ülkelere katkıda bulunmaktadır (Başkaya, 1994: 134-135).

Bilim ve teknoloji üretimine gelince, bilim ve teknoloji üretmek pek çok alanda, belirli bir süre içinde, öngörülebilir maliyetler çerçevesinde, belirli üretim teknolojileri kullanılarak ve daha ziyade ekonomik gerekçelerle üretilmektedir (Türkkan, 1992: 271). Ancak ülkelerin teknoloji üretme ve geliştirme kapasiteleri ile sanayilerin bu yenilikleri kullanabilme kapasiteleri arasında farklar bulunmaktadır.

Burada temel sorun, bilim ve teknolojiye gelişmelerin piyasa şartlarının bir fonksiyonu olarak mı, yoksa bilim ve teknoloji politikasının bir fonksiyonu olarak mı gerçekleştiğidir? Bilimsel ve teknolojik gelişme ile piyasa şartları arasındaki ilişkiler tek boyutlu

olmayıp, karmaşık bir yapı sergilemektedir. Şöyle ki, dünya ölçeğinde üretim yapan çok-uluslu firmaların geliştirdikleri teknolojiler dünya ölçeğindeki talebin (piyasa şartlarının) bir fonksiyonu olacaktır. Ancak Türkiye gibi bir ülke için bilim ve teknolojinin istenen düzeyde gelişmesini sağlayacak Ar-Ge faaliyetleri ve bunun için gerekli olan bilimsel ve teknolojik alt-yapının kurulması ve bilim adamı, mühendis ve teknisyen yetiştirilmesi, tek tek firmaların ve/veya kurumların üstesinden gelemeyecekleri kadar büyük harcamalar ve geniş çaplı kurumsal düzenlemeler gerektirmektedir. Yalnızca yasal düzenlemeler ve teşvikler de yeterli olmayıp, bilimsel özerkliğin ve fikir özgürlüğünün de sağlanması ve güvence altına alınması gerekir. Bilim adamlarının çalışma isteklerini azaltan kurallar ve şekli düzenlemeler, bilimsel ve teknolojik gelişmelere sekte vuracak/vurmakta ve beyin göçüne yol açacaktır/açmaktadır.

Ancak bilimsel ve teknolojik araştırma projelerinin ekonomik sonuçları yeterince göz önüne alınmadan planlanması, bu projelerin ekonomik ve sosyal maliyeti yüksek, uçuk projeler olmasına yol açabilecektir. Buna örnek olarak Orta doğuda pek çok ülkenin nükleer, kimyasal ve biyolojik silah sistemleri projeleri gösterilebilir. Ki bu projeler, ulusal güvenliğin sağlanması bir yana ulusal güvenliğin tehlikeye düşmesine, büyük ekonomik ve sosyal maliyetlere sebep olmaktadır.

Türkiye genellikle teknolojiye dışa bağımlı konumdadır. Gerek 1980 öncesi uygulanan ithal-ikameci sanayileşme stratejileri, gerekse 1980 sonrası uygulanmakta olan dışa dönük strateji dönemlerinde sağlanan kayda değer teknolojik kazanımlara karşın, Türkiye'nin teknolojik konumuna ilişkin tüm göstergeler uluslararası kıstaslar bazında yetersizlikler göstermektedir. Uluslararası kıstaslar, araştırma-gelişme (Ar-Ge) harcamalarının GSYİH içindeki payının asgari %1, iktisaden faal on bin nüfus başına tam zamanlı Ar-Ge personel sayısının 20 ve Ar-Ge harcamaları içinde sanayi kesiminin payının yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye'de ise bu oranlar; Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payı 1983'te %0.24'ten 1990'da %0.33'e ve 1993'de %0.46'ya çıkmakla birlikte uluslararası eşğin oldukça altında kalmaktadır. Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYİH içindeki payının uzun vadede %2 düzeyine yükseltilmesi gerekir. Aynı şekilde, iktisaden faal on bin nüfus başına tam zamanlı araştırmacı sayısı, 1983'te 4'ten 1990'da 5.4'e 1993'te 6.3'e yükselmiştir. Son olarak, toplam Ar-Ge harcamaları içinde üniversitelerin payı 1983'te %56'dan 1990'da %69.3'e çıktıktan sonra 1992'de %67.8'e gerilemiştir (Şenses, 1995: 711, Özemre, 1996: 39).

Teknolojik düzeyin düşüklüğünün ve teknolojiye dışa bağımlılığın bir göstergesi de 1961-1991 yılları arasında Türkiye'de tescil olunan toplam milli patent sayısının yalnızca 1195 olması, bu rakamın aynı dönemde tescil olunan toplam yabancı patent sayısının yalnızca %10'unun altında oluşudur (TÜSİAD, 1994; Aktaran Şenses, 1995: 711).

Görüldüğü gibi Türkiye'de bilimsel ve teknolojik araştırmalarda üniversitelerin belirgin bir ağırlığı olup, sanayinin payı oldukça düşüktür ve bütün göstergeler bakımından Türkiye, dünya eşğinin çok altında bulunmaktadır.

Türkiye'nin ithalat ve ihracatında farklılaşmış (differentiated) ve bilime dayalı (science-based) ürünlerin nispi ağırlığının düşük olması, henüz bilim ve teknoloji üretimi ve kullanımında emekleme döneminde olduğunu göstermektedir. 1991 yılı verilerine göre farklılaşmış ürünlerin ithalat ve ihracattaki payları sırasıyla %28 ve % 5.8'e ulaşırken, bilime dayalı ürünlerin payı sadece %6.9 ve %1.5 düzeyinde gerçekleşmiştir (Şenses, 1995: 711).

SONUÇ YERİNE

Türkiye ekonomisi az gelişmiş bir yapıya sahip olması hasebiyle, ekonominin nispi büyüklüğü, uluslar arası ekonomi ile ilişkileri ve entegrasyon düzeyi dünyadaki küresel değişimlerden büyük ölçüde etkilenmesini gerektirmektedir. Bu etkilenme dışı açılmayla birlikte daha da artmış bulunmaktadır (Berksoy, 1995: 596). Bundan dolayı Türkiye’de iktisadi büyüme krizli bir gelişme göstermektedir. Bir veya birkaç yıllık büyüme dönemlerini büyüme hızında bir düşüş izlemektedir. Aşağıdaki tabloda 1950 sonrası Türkiye ekonomisinin büyüme ve bunalım dönemleri sınıflandırılmıştır.

TABLO 1: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME VE KRİZ DÖNEMLERİ
(1950-1997)

Yıllar	Ortalama Büyüme Hızı	Dönemin Temel Özelliği
1950-53	11.3	İstikrarlı büyüme dönemi: Marshall yardımlarının etkisi.
1954	-3.0	Daralma dönemi
1955-61	5.5	İstikrarlı büyüme dönemi
1960-61	2.7	Düşük büyüme hızı: Askeri darbe dönemi
1962-77	6.0	Uzun dönemli istikrarlı büyüme: Dış yardımlarla finanse edilen planlı kalkınma dönemi
1978-80	0.7	Dünyada ve Türkiye’de bunalımlı yıllar: İthal-ikameci stratejinin tıkanması
1981-87	5.7	İstikrarlı büyüme: Dünyada bunalım olmasına karşılık bölgesel konjonktürün ülke açısından uygun olması ve ihracatın yoğun bir şekilde dış borçlarla teşvik edilmesiyle Türkiye’de istikrarlı büyüme dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde İran ve Irak, büyük ölçüde savaş sebebiyle Türkiye’nin dış ticaretinde, geleneksel ticaret partnerlerimiz olan ABD ve Almanya’nın önüne geçmiştir.
1988-89	1.6	Düşük büyüme hızı: Bir taraftan ithal-ikameci dönemde yaratılan kapasitenin sınırlarına gelmiş olması, diğer taraftan GATT çerçevesinde doğrudan teşviklerin azaltılması ihracat hızını düşürmüştü, dolayısıyla ihracatın yeni kapasiteleri yeterince teşvik edememesinden dolayı büyüme hızı düşmüştür.
1990	9.4	Tüketime ve ithalata dayalı büyüme. Dış borçlarda bir önceki yıla göre %17’lik (1989’da 41.751 milyon \$’dan 1990’da 49.035 milyon \$’a) bir artışla ve 3000 milyon\$’lık kısa vadeli sermaye girişiyle finanse edilen tüketim ve ithalat 15.792 milyon \$’dan 22.302 milyon \$’a yükselerek Türkiye şartlarında olağanüstü büyüme gerçekleştirmiştir. Buna karşılık ihracatta mütevazı bir artış meydana gelmiştir.

1991	0.3	Körfez krizinin de etkisiyle ekonomide daralma yaşanmıştır. Daralmada 3020 milyon \$'lık bir kısa vadeli sermaye çıkışı etkili olmuştur.
1992-93	7.3	Ekonomide yeniden genişleme dönemine girilmiş, ihracatta mütevazı artışlar sürerken ithalatta özellikle 1993 yılında büyük bir patlama yaşanmıştır. Bu genişleme 4450 milyon \$'lık kısa vadeli sermaye girişi ve 17.000 milyon \$'lık dış borç artışı ile finanse edilmiştir.
1994	-6.1	İhracat gelirlerindeki düşük artış hızına karşılık ithalattaki büyük artışların ve iç ve dış borç servisi için yüksek miktarda borçlanmak zorunda kalan Türkiye'nin borçlanmanın sınırlarına geldiği görüşü uluslararası finans kuruluşlarında hakim olmaya ve ülkenin kredi notu düşürülmüştür. Dış piyasalardan borçlanamayan fakat dış borç ödemek zorunda kalan Türkiye'den aynı yıl 5127 milyon \$ kısa vadeli sermaye çıkışı gerçekleşmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmeler GSMH'yı %6.1 oranında küçültmüştür. Bu son elli yılda gerçekleşen en büyük daralmadır.
1995-97	7.8	Ekonomide büyük resesyondan sonra yeniden genişleme dönemine girilmiştir. Büyümenin kaynaklarına baktığımızda; ihracatta 1997 yılına kadar büyük artışlar gerçekleşmiş, 1994'te 18.4 milyar\$ olan ihracat, toplam 14 milyar \$ artarak 1996'da 32.4 milyar \$'a ulaşmış, dünya konjonktüründeki daralmanın etkisiyle 1997'de mütevazı bir artışla 32.6 milyar \$'a ulaşmıştır. İthalat ise hızlı ve sürekli artmış ve 1994'teki miktarını ikiye katlayarak 48 Milyar \$'a ulaşmıştır. Dış borçlanma bu dönemde yeniden başlamış ve büyük bir hızla sürerek, 1994'te 65.6 milyar \$'dan 1997'de 92.2 milyar \$'a yükselmiştir. Bu dönemde ekonomiye toplam 12.8 milyar \$ kısa vadeli sermaye girişi gerçekleşmiştir. Görüldüğü gibi, büyük ölçüde dış kaynaklara dayalı büyüme gerçekleşmiş, bunun sonucunda oluşan borç sarmalı mali sistemi zorlayarak ekonomiyi yeni bir darboğazın eşiğine taşımıştır.

Kaynak : DİE

Yukarıdaki tabloda da açıkça görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi iç ve dış konjonktürün de etkisiyle, birbirini izleyen büyüme ve kriz dönemleri yaşamaktadır. Bu gelişmelerde, daha önce açıklandığı gibi, uygulanan strateji ve politikaların da etkisi bulunmaktadır. Ancak dışarıdan sermaye girişlerinin yoğun olduğu yıllarda büyüme oranında artışlar görülmekte, sermaye çıkışının yoğun olduğu yıllarda ise büyüme hızı düşmektedir. Genellikle büyüme dönemleri üç beş yılı aşmamakta, ardından daha kısa süreli (genellikle bir yada iki yıl) daralma dönemi gelmektedir.

Türkiye'ye sermaye girişleri dış borçlar, yabancı sabit sermaye yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri şeklinde olmakta olup, 1989 yılında TL'ye konvertibilite sağlanması ve sermaye hareketlerine serbesti tanınması ile dışarıdan sermaye girişinde önemli sayılabilecek artışlar olmuştur. Daha önce 100 milyon \$ civarında gerçekleşen yabancı sabit sermaye yatırımları 1989 ve izleyen yıllarda ortalama 700 milyon \$ civarında

gerçekleşmiştir. Asıl önemli olan 1990'lı yıllarda 1991 ve 1994 yılı hariç kısa vadeli sermaye girişidir. Normal yollardan borçlanamayan

Faiz oranı reel yatırımlarla finansal yatırımlar arasında tercih yapılmasını belirleyen temel bir faktördür. Finansal araçların getirisinin yüksek olması reel sektöre yönelik yatırımların azalmasında önemli rol oynamaktadır. Türkiye'de faiz gelirlerinin arttığı yıllarda imalat sanayi yatırım oranlarında bir düşme görülmektedir (Yentürk, 1997: 255). Ayrıca yoğun kısa vadeli sermaye girişi döviz kurunun düşmesine yol açarak ekonominin dış dengesini bozmakta ve borç sarmalı oluşturarak mali sistemi bunalıma sürüklemektedir.

1990'lı yıllarda Türkiye ekonomisinin en temel yapısal sorunu olarak ortaya çıkan mali sistemin bunalımını aşmak için sermaye gelirlerinin vergilerini artırmak veya iç borçlar üzerinde konsolidasyon veya monetizasyon gibi yöntemler uygulayarak hafifletme seçeneği, Türkiye'den dış dünyaya büyük boyutlu sermaye kaçışlarına yol açacağı için gündem dışı tutulmaktadır. Kamu hizmetleri ve yatırımlarını kamu açıklarını genişleterek canlandırma girişimi de, kamu kesimi borçlanma gereği uluslar arası sermayeyi ulusal ekonomiye çekecek en önemli faktörlerden bir olduğu için gündem dışı tutulacaktır. Bunun sonucunda kamu yatırımlarının reel olarak aşınması kaçınılmaz olacaktır. KİT'lerin tasfiyesi ve Merkez Bankasının bağımsız hale getirilmesi ile yatırım planlaması aracılığı ile sanayileşmeye dönük aktif ve etkili kamu politikaları artık söz konusu olmayacaktır (Boratav, 1997: 211). Geriye yoğun teşviklerle özel sektör yatırımlarının uyarılması bir politika seçeneği olarak kalmaktadır.

Türkiye'de kamu kesiminin üretken yatırımlardan vazgeçmesi ve özel sektör yatırımlarını yoğun bir şekilde teşvik etmesi, bir taraftan akıl almaz yolsuzluklara sebep olurken diğer taraftan da özel sektörün "ne kadar özel olduğu" sorununu açığa çıkarmıştır. Bu gün Türk özel sektörü tarafından gerçekleştirilen yatırımların, söz konusu teşviklerden dolayı sosyal maliyetinin çok yüksek olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Aynı zamanda bu, yeterince teşvik alamayan KOBİ'lerin bastırılmasına yol açmakta ve devlet eliyle oligopolist piyasalar yaratılmasına yol açmaktadır.

Artık GATT Anlaşmaları nedeniyle doğrudan teşviklerin uygulanması mümkün değildir. Ancak yatırımların yatırım bankacılığı ve sermaye piyasası vasıtasıyla, ucuz kredilerle desteklenmesi mümkün görünmektedir. Bu çerçevede Türkiye uzun vadeli stratejik hedeflerini belirleyerek, sanayide yapısal değişimi sağlayacak, bilim ve teknoloji yoğun, modern teknolojilerle donatılmış, ihracata yönelik veya ihracatçı sektörlerin yoğun girdi talebini karşılayacak, uluslararası fiyat düzeyine kısa zamanda uyum sağlama potansiyeli taşıyan sektörleri, geçici bir süre için ve tedrici olarak, proje ve üretim aşamalarında desteklemek zorundadır.

Bu çerçevede devletten, alt-yapı yatırımlarını gerçekleştirerek ve makro ekonomik dengeleri sağlayarak; finansal piyasaların reel sektörü teşvik eden yapıya kavuşturmasını,

Piyananın düzenli işlemlerini sağlayacak kurallar ve kurumları oluşturarak, yıkıcı ve haksız rekabeti engellemesini,

Teknolojinin yurt içinde yayılmasının tedbirlerini almasını ve rekabetçi piyasaların işleyişine müdahale etmemesini,

Ve sermaye konusunda tarafsız kalmasını beklemek iktisadi gelişme açısından daha mantıklı gelmektedir.

KAYNAKÇA

Akgüç, Ö., (1995), "Ekonomik Kriz Karşısında Bankalar ve Sermaye Piyasası", Petrol-iş Yıllığı 93-94, İstanbul.

Arın, T., (1995), "Uluslar arası Para Fonu, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler'in Kalkınma Stratejileri", Petrol-iş Yıllığı 93-94, İstanbul.

Başkaya, (1994) "Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü", İmge Kitabevi, Ankara.

Berksoy, T., (1995), "Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980'den 5 Nisan 1994'e", Petrol-iş Yıllığı 93-94, İstanbul.

Boratav, K., (1997), "Türkiye Tarihi, 5. Cilt (Bugünkü Türkiye 1980-1995), Cem Yayınları, Ankara.

Chhibber, A., (1997), "State in Changing World", Finance and Development, September.

Duman, M., (1996) "1990'larda OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Dış Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaretin Payı", Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 3, DTM Yayını, Ankara, Ekim 1996.

Duman, M., (1996), "Gümrük Birliğine Uyum Sürecinde Türk Endüstri ve Dış Ticaretinde Yapısal Değişme ve Beklentiler", Gümrük Birliği Dergisi, Sayı: 25-26.

Duman, M., (1997), "Türkiye Ekonomisinin Endüstriyel Ürünlerde Rekabet Gücü: AB ve OECD Ülkeleri'ne İhracatın Sabit piyasa Payı Analizi (1990-93)", Çerçeve Dergisi, Sayı: 19, Ocak-Mart 1997.

Göker, A., (1988) "Küreselleşme Sürecinde Niçin Bilim ve Teknoloji Politikası, Niçin Ulusal?", Toplum ve Bilim Dergisi, 77 Yaz 1988.

Güler, B.A., (1997), "Yapısal Uyarlanma Reformları ve Devlet", TÜRK-İŞ Yıllığı 1997, Cilt 2, Ankara.

Köse-Yeldan, (1988), "Dışa Açılma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dinamikleri: 1980-1997", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı: 77, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ohmae, K., (1996), **Ulus-Devletin Sonu**, Çev: Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayını, İstanbul.

Oyan, O., (1997), "Küreselleşme Paradoksu: Söylenceden Gerçeklere", Türk-İş 1997 Yıllığı İçinde, Ankara.

Özemre, A.Y., (1996), "21. Yüzyılda Türkiye'de Bilimin Geleceği", Çerçeve Dergisi, Sayı: 17, Mayıs-Temmuz.

Paya, M., (1998), "23'üncü İktisatçılar Haftası" Türkiye'nin Dinamikleri, İktisat Dergisi, Sayı: 380, Haziran-Temmuz.

Sanin, L., (1994), "Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar", Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü Yayını, Ankara.

Seyidoğlu, H., (1996), **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul.

Şenses, F., (1995), "Yapısal Uyum Politikaları, Kısa Dönem İstikrarsızlık ve Teknoloji Politikaları", Petrol-iş yıllığı 93-94, İstanbul.

Türkkan, E., (1992), "Bilimsel ve Teknolojik Devrim Işığında Türkiye'nin Sanayileşmesi" Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu içinde, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Uygur, E., (1996), 'Yapısal Değişiklik Dedikleri', Yeni Yüzyıl Gazetesi, 14 Kasım.

Vilas, C.M., (1997) "Küreselleşmeye Dair Altı Yanlış Görüş", Özgür Üniversite Forumu Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Ankara.

Yentürk, N., (1993), "1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde İhracatın Yapısal Gelişimi", 3. İzmir İktisat Kongresi, Dış Ekonomik İlişkiler İçinde, DPT Yayını, Ankara.

Yentürk, N., (1996) "İmalat Sanayi Yatırımlarının Gelişimi", Makine Magazin, Sayı: 33, İstanbul, Temmuz.

Yentürk, N., (1997), "Sıcak Para Girişi ve Reel Sektör", TÜRK-İŞ Yıllığı 1997, Cilt 2, Ankara.